

Akkerflora en beheer

Verlag veldwerkplaats – *Algemeen*
Wahlwiller en Geerendal 24 juni 2010

Inleiders:

Rense Haveman (Ministerie van Defensie)

Freek van Westreenen (Staatsbosbeheer)

Beheer en behoud van akkerflora als natuur is een onderwerp dat nog weinig aandacht krijgt. De akkerbouw van tegenwoordig is vaak te intensief voor de echte akkerflora en binnen het natuurbeheer is nog weinig areaal voor akkerflora te vinden. Een aantal zeldzame soorten zoals korensla, klein en groot spiegelklokje en akkerboterbloem zijn gebonden aan plaatsen waar recent grond is omgewerkt. Maar hoe beheer je die flora dan? En hoe combineer je dat met landbouw, met

wegbermbeheer? Is biologische landbouw wellicht een optie? Welke voedingstoestand van de bodem is wenselijk en hoe voorkom je ongewenste kruiden in je akkers? Dat zijn de vragen waarmee de deelnemers naar deze veldwerkplaats zijn gekomen, zo blijkt uit een eerste inventarisatie.

Dreps en bolderik

Om de akkerflora goed te begrijpen, neemt Rense Haveman (Staatsbosbeheer) ons een jaar of 7000 terug in de geschiedenis. Samen met de opkomst van de tarwebouw kwamen er nieuwe plantensoorten mee uit het gebied rondom de Zwarte zee, Midden- en Zuid-Europa en vanuit de kusten van West-Europa. Maar sommige soorten zijn zelfs ontstaan in onze regio: van deze soorten is geen natuurlijke standplaats bekend. Dreps en bolderik zijn daar voorbeelden van. Vervolgens heeft het graan duizenden jaren het landschap beheerst. “Vroeger aten we minder vlees”, zo benadrukt Haveman meermalen. Mensen aten graan, geen vlees. Alles was gericht op de graanproductie. De dieren waren hoofdzakelijk bedoeld om mest te produceren voor de akkers.

Dit heeft uiteindelijk twee grote groepen akkerflora opgeleverd: op kalkrijke akkers de orde van de grote klaproos en op de kalkarme akkers de orde van de gewone spurrie. Op kalkrijke bodems had je dan nog een verschil tussen de akkers waar wintergraan werd verbouwd en de akkers waar hakvruchten (als aardappelen, bieten, wortelen) werden verbouwd. Op de winterakkers komen dan naast grote klaproos bijzondere soorten voor als kroontjeskruid, gewoon guichelheil, wolfs melk, naaldenkervel en groot spiegelklokje. Waar hakvruchten worden geteeld, is de akkerflora beduidend minder met al helemaal weinig Rodelijstsoorten.

Wintergraanakkers op kalkarme bodems herbergen gewone spurrie, valse kamille, slofhak, korensla, ereprijs, smalle wikke en de bleke en ruige klaproos. En ook hier heeft de hakvruchtvariant veel minder bijzonder soorten. En waarom zijn die soorten dan zo bijzonder? Ze zijn aangepast aan een zeer dynamisch milieu, en weerstaan een jaarlijkse grondbewerking en bemesting. Dat kunnen eenjarigen zijn die kiemen na de grondbewerking of planten met wortelstokken. De soorten zijn in te delen in drie typen die samenhangen met het oogsttijdstip en verspreiding. Er zijn soorten die mee geoogst worden en later dus ook weer mee gezaaid. Deze soorten overleven vaak slecht in de bodem en worden tegenwoordig het meeste bedreigd. Dan zijn er soorten die tijdens of vlak voor de oogst het zaad verliezen en tenslotte de stoppelbloeiërs die vaak nog wel in de bodem kunnen overleven en op het moment dat er stoppels staan hun kans schoon zien.

Helaas is de typische akkerflora de laatste eeuw sterk achteruit gegaan. Van de planten van voedselrijke akkers staat ongeveer 15 procent op de Rode lijst, bij kalkrijke akkers is zelfs driekwart verdwenen of bedreigd, bij kalkarme akkers is dat de helft.

Onkruidbestrijding door zaadschoning en chemische bestrijding zijn twee belangrijke oorzaken daarvoor. Maar ook erg zware bemesting waardoor het graan heel dicht gaat groeien en geen ruimte meer overlaat voor akkerflora is een oorzaak. En dan natuurlijk het veranderen van gewas, steeds meer veeteelt, geen braaklegging, bebouwing en begrazing in natuurgebieden. Dus als je als beheerder de akkerflora weer wilt herstellen, moet er vaak veel gebeuren. Het historische landschap zat zo onvoorstelbaar anders in elkaar dan het moderne landschap dat het bijna onmogelijk is om dat hele landschap, waar de akkerflora een onderdeel van was, weer te herstellen.

Als praktische tips geeft Haveman mee dat bemesting vroeger heel belangrijk was, net als de daarmee samenhangende bodemstructuur (organische mest!). Ook de zaadbank zal nog aanwezig moeten zijn op de plekken waar je akkerflora wilt herstellen. Biologische landbouw zal niet altijd een alternatief zijn. Ook biologische boeren zijn gericht op zo groot mogelijke productie en op vruchtwisseling, dus dat biedt niet per definitie soelaas. En gaat het samen met akkerfauna? Ja, als je van te voren maar bedenkt met welke akkerfauna. Vroeger ging het immers ook samen. Voor de fauna is echter de versnippering een veel groter probleem. Daarvoor zul je een compleet landschap moeten herstellen.

Historisch landschap

Freek van Westreenen (Staatsbosbeheer) neemt het gezelschap mee in de historie van het landschap rond Wahlwiller. Het is een erg oud landschap dat ook al heel lang geleden in cultuur is gebracht omdat er prima beekwater was en er goede akkers te maken waren. Rond 1400 was waarschijnlijk elke vierkante meter in cultuur gebracht als akkergrond. Geen bossen, en alleen langs de beken wat grasland.

In de jaren dertig kwam hier de plantenkenner Geert Sissing en die zag een paar heel bijzondere akkertjes. Het latere reservaatje Wahlwiller was er daar eentje van. In de jaren zestig is het aangekocht. Sissing had het toentertijd goed gezien: het was een heel speciaal akkertje. Laat dat dan ook meteen een les zijn voor alle beheerders: kijk eerst heel goed wat er aan planten voorkomt, waar de leuke plekken zijn en begin dan pas met het plannen van eventuele maatregelen. Veel van de problemen en vragen die je als

beheerder tegenkomt, los je op met goed kijken. Als je wil weten hoeveel mest de akkerflora nodig heeft, ga je dat eens uitproberen. Of je gaat een deel bemesten en een ander deel niet. Dan zie je vanzelf wat er gebeurt.

Een nuanciering op het verhaal van Haveman wil Van Westreenen nog wel plaatsen. In Groningen en Drenthe liepen de koeien eigenlijk nooit buiten en waren ze puur bedoeld om van het afval mest te maken dat weer naar de graanakkers kon. Hier in Limburg liepen de koeien wel degelijk buiten, en wel in de beekdalen. De schapen aten het landschap kaal zodra het gewas van het land was. Ook weer bedoeld om mest te produceren dat later weer op de akkers kon worden gebracht.

Het veld in: akkerflora van Wahlwiller

Uiteraard is het gehele landbouwsysteem ook hier niet meer aanwezig, maar eenmaal op het akkerreservaat kan iedereen zich voorstellen hoe het land er hier vroeger uitgezien moet hebben. Nu kleurt een zee van korenbloemen, klaproos, ratelaar, ridderspoor en groot spiegelklokje de akker. Hier en daar komt er nog wat graan tussendoor. Op deze akker imiteert Staatsbosbeheer het oude beheer. Dus jaarlijks komen er schapen op in het najaar en in het voorjaar wordt de grond licht bewerkt. Vroeger noemden ze dat ploegen maar tegenwoordig zou je dat eerder cultiveren noemen. Belangrijk is dat het niet te diep gebeurt want dan ben je al het zaad kwijt of de wortelstokken van de akkerflora. Vroeger deden ze dat om het onkruid weg te krijgen, maar blijkbaar ging dat niet erg effectief: tegenwoordig noemen we het immers de zeldzame akkerflora.

Verder benadrukt Van Westreenen dat het beheer vooral een kwestie is van uitproberen. Wat werkt op een akker goed en wat niet. En ben niet te bang als de flora er een jaar heel anders uitziet. Er verdwijnen soms soorten en andere worden juist weer heel erg dominant. Kijk wat er gebeurt en ga er mee spelen. Hier is een deel van de akker ook weer ingezaaid als echte graanakker. Je ziet dat dezelfde soorten weer terugkomen in het

graan, alleen wat minder dicht op elkaar. Voor de akkerflora zelf is het niet nodig om behalve de begrazing in de herfst en de grondbewerking ook nog graan in te zaaien. Toch experimenteert Staatsbosbeheer hier weer mee uit oogpunt van cultuurhistorie. Dan zien mensen tenminste ook wat een akkerflora is en hoe die gedijt in een echte graanakker. Maar, waarschuwt Westreenen hier, bedenk wel dat je dan niet te veel bemest en ook niet te dicht zaait met graan. Dus niet meer dan bijvoorbeeld 70-75 kilo graan per hectare. Anders gaat het graan te dicht groeien en wordt het te hoog terwijl echte akkerflora echt zón nodig heeft.

En dat zie je een stukje hogerop ook goed. Her ligt een voormalig weiland, dat nu is omgezet in een akker. Het graan staat dicht op elkaar en er komen nog weinig akkerbloemen doorheen. Hoe dit zich gaat ontwikkelen weet niemand, maar omdat er een goede zaadvoorraad in de omgeving is, heeft Staatsbosbeheer goede hoop dat het hier wel goedkomt. Eerst zal alleen de bodem toch iets minder voedselrijk moeten worden. Daarvoor zal Staatsbosbeheer hier voorlopig nog wel gaan maaien voordat de schapen er op komen. Want te veel graan (te veel eiwitten) is niet goed voor de schapen.

Akkerflora van het Gerendal

In het Gerendal ligt nog een klein reservaatje. Ook dit is in de jaren dertig ontdekt als bijzonder gebied en nu inmiddels in beheer bij Natuurmonumenten. Zo op het oog is het veel minder bijzonder en soortenrijk als Wahlwiller, maar Van Westreenen waarschuwt: kijk goed, inventariseer goed en oordeel dan pas over de soortenrijkdom in een dergelijk gebied. Ook hier is Natuurmonumenten verschillende beheersvormen aan het uitproberen met beheer. Eerst werd het altijd ingezaaid met wintergraan, de afgelopen jaren met zomergraan en afgewisseld met wintergraan. Dat zomergraan is een niet zo gelukkige keuze, zo vreest Van Westreenen. Akkerflora gedijt met de juiste dynamiek en die past nu eenmaal het beste in het schema van de wintergranen. Ook wil Natuurmonumenten toch maar weer, in tegenstelling tot de afgelopen jaren, ruige stalmest gaan opbrengen want het blijkt dat veel van het bodemleven verdwenen is. Kortom, een duidelijke aanwijzing van het belang van voldoende mest.

Bij deze veldwerkplaats sluit de loonwerker aan die hier het werk doet voor Natuurmonumenten. Hij is tevens biologische boer verderop in het Gerendal. Hij bevestigt het beeld dat biologische landbouw een systeem is dat niet vanzelf veel akkerflora oplevert. Daarvoor zijn de door Natuurmonumenten opgelegde zaaidichtheden veel te klein en dan kan hij er te weinig graan afhaken. Met een graanprijs

van slechts 15 tot 18 eurocent (terwijl zijn vader vroeger zelfs 55 guldencent kreeg!) is het dan echt niet meer rendabel. Het is wat hem betreft of dicht zaaien en meer graanopbrengst maar minder akkerflora, ofwel meer minder graan zaaien maar dan kan het economisch niet uit.

Tenslotte ontspint er zich de discussie over de mogelijke combinatie met het hamsterbeheer. Op hamsterakkers is het nodig om voortdurend een gewas te hebben staan zodat de hamsters voldoende schuilgelegenheid hebben. Dus is er een uitgekend schema van beplantingen gemaakt, maar dat strookt helemaal niet met een optimaal beheer van akkerflora, waar juist openheid en braak juist een goede conditie creëren.

Meer informatie:

*Freek van Westreenen, Staatsbosbeheer,
f.westreenen@staatsbosbeheer.nl*

Rense Haveman, Dienst Vastgoed Defensie, RenseHaveman@wur.nl

